

3. Гапанюк М.А. Передумови та перспективи розвитку екологічного страхування в Україні / М.А. Гапанюк, В.І. Малько // *Фінанси України*. – 2005. – № 7. – С. 90-100.
4. Гладченко С.М. Экологическое страхование – надежная форма защиты окружающей природной среды / С.М. Гладченко // *Економіка промисловості*. – 2002. – № 1. – С. 144–146.
5. Данилишин Б.М. Економіка природокористування : підручник / Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К. : «Кондор», 2009. – 465 с.
6. Сабадаш В. В. Тенденції сучасної ресурсної політики у забезпеченні еколого-економічної безпеки / В.В. Сабадаш // *Механізм регулювання економіки*. – 2007. – № 2. – С. 50–59.
7. Шевченко І.В. Екологічне страхування: шлях до ефективності / І.В. Шевченко // *Продуктивні сили України*. – 2010. – № 2-4 (008-010). – С. 94-102.
8. Шпильова В.О. Екологічне страхування та світовий досвід / В.О. Шпильова // *Агроекологічний журнал*. – 2006. – № 4. – С. 90–94.

References

1. Law of Ukraine (2001), “On Amendments to the Law of Ukraine “On insurance””, *Government kuryer*, Kyiv, Ukraine, no. 47.
2. Borysova, V.A. (2004), *Ekonomichni osnovy pryrodokorystuvannia v APK* “Economic fundamentals of nature in agriculture”, Vyd-vo “Dovkillya”, Sumy, Ukraine, 356 p.
3. Hapaniuk, M.A. and Malko, V.I. (2005), “Prerequisites and prospects of development of environmental insurance in Ukraine”, *Finansy Ukrainy*, no. 7, pp. 90–100.
4. Hladchenko, S.M. (2002), “Ecological insurance as a reliable form of environment protection”, *Ekonomika promyslovosti*, no. 1, pp. 144–146.
5. Danylyshyn, B.M., Khvesyk, M.A. and Holian, M.A. (2009), *Ekonomika pryrodokorystuvannia* [Environmental Economics], textbook, «Kondor», Kyiv, Ukraine.
6. Sabadash, V. (2007), “Trends of modern resource policy to ensure ecological and economic security”, *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 2, pp. 50–59.
7. Shevchenko, I.V. (2010), “Ecological insurance: the path to efficiency”, *Produktyvni syly Ukrainy*, no. 2-4 (008-010), pp. 94–102.
8. Shpylova, V.O. (2006), “Environmental insurance and international experience”, *Ahroekologichnyi zhurnal*, no. 4, pp. 90–94.

УДК 631.147:504.7:338.432

Нестерчук Є.В.,
аспірант кафедри економіки*
Уманський національний університет садівництва

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СЕКТОРУ В МЕЖАХ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ

Nesterchuk Ye.V.,
graduate student of the department of economics
Uman National University of Horticulture

FORMATION OF ORGANIC SECTOR WITHIN ECOLOGICAL COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE SPHERE OF AGRICULTURE

Постановка проблеми. Техногенний тип розвитку вітчизняної економіки, який у науковій літературі ототожнюється з природоруйнуванням та відсутністю екологічних обмежень, супроводжується безконтрольним використанням невідновлюваних та надмірною експлуатацією відновлюваних ресурсів природи, що обмежує можливості їх відтворення та відновлення.

Отже не потребує доведення той факт, що єдино вірним сценарієм подальшого розвитку людства є пошук стійкої рівноваги (гармонійних відносин) між економічним добробутом та відтворенням природного середовища існування на засадах сталого розвитку системи в цілому. Враховуючи, що у концепції збереження й відтворення агроєкосистем значна роль належить нарощуванню виробництва органічної сільськогосподарської продукції, зростає роль теоретичних і практичних розробок щодо формування ефективного органічного сектору агропромислового виробництва в межах сільськогосподарських підприємств.

* Науковий керівник: Семенда Д.К. – к.е.н., професор

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літературних джерел з досліджуваної проблеми засвідчує, що еволюція людства відбувається під впливом науково-технічного прогресу у межах існуючих ресурсів. При цьому його самоорганізація повинна бути спрямована на встановлення межі зростання. Не виключається можливість перетворення як економічного, так і соціального устроїв. В іншому випадку людству не уникнути ситуації, коли ріст технічного прогресу буде стриманий можливостями суспільства, або його ж побічними ефектами. В такому випадку можуть з'явитись проблеми, які неможливо вирішити на технічній основі. Д. Медоуз попереджає про відсутність вибору після настання такої ситуації та реальну можливість її уникнення на основі застосування глибинних фундаментальних та прикладних знань [1, с. 176]. З цієї точки зору важлива зміна парадигми охорони навколишнього природного середовища, коли витрати на фінансування природоохоронних заходів сприймаються не як безприбуткове вилучення ресурсів з основного виробництва, а як ефективні інвестиції у попередження майбутніх втрат та збитків [2, с. 15]. О. Попова вводить поняття соціоекономіко-екологічного прогресу, на досягнення якого в ідеальному варіанті повинні працювати усі складові агросфери. Для цього запроваджуються якісно нові за змістом засадничі принципи сталого розвитку агросфери, які мають в основі інтегровану реалізацію цілей одночасно трьох її складових (екологічної, соціально-культурної та економічної) [3, с. 77, 80]. Отже більшість сучасних дослідників вказують на необхідність гармонійного, збалансованого розвитку взаємозалежних складових агропродовольчої сфери – виробництва, природного середовища, соціуму відповідно до концепції сталого розвитку.

Довгий час споживацьке ставлення до оточуючого середовища неухильно погіршувало його стан і призвело до негативних наслідків, коли економіка сільськогосподарських підприємств погіршується через об'єктивні природні та екологічні негаразди. Це – недоотримання продукції в забрудненому середовищі, збільшення витрат на її виробництво у межах відповідних якісних параметрів. В таких умовах нагального вирішення потребує проблема теоретичного та методологічного узгодження економічних й екологічних завдань на глобальному та локальному рівнях, враховуючи здатність екосистеми до самоочищення, її буферну та регенеруючу здатність, можливість мінімізувати екологічні та економічні втрати, здійснюючи господарську діяльність на основі стійкого природокористування та уникнення додаткових витрат на відновлення перелічених властивостей екосистеми.

Водночас, окремі теоретичні аспекти, пов'язані з розробкою стратегії сталого розвитку агросфери, зокрема у частині розвитку органічного її сектору, залишаються недостатньо розробленими та потребують поглибленого вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування нового визначення сталості агропромислового виробництва шляхом дослідження і систематизації наукових теорій та напрямів, що вивчають сталий розвиток економічних систем в цілому та сільськогосподарських товаровиробників зокрема, аналізу особливостей екологічної складової стійкого розвитку, в т.ч. виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття стійкості (сталості) та розробка шляхів її досягнення, як підвалини для економічного зростання та прогресу суспільства, нині покладені в основу стратегій розвитку територій, держав, регіонів та окремих господарюючих суб'єктів.

В науковій літературі зустрічається використання низки синонімів стійкості, яку ототожнюють з упорядкованістю, незмінністю, рівновагою, а також з адаптивністю, гнучкістю, еластичністю. Така термінологія використовується й під час описання стану системи, її структури, окремих підсистем, процесів та зв'язків, що ускладнює процеси наукового дослідження економічних систем загалом та підприємства зокрема. Крім того, на протигагу точним наукам, де розмежовуються поняття “стійкість” та “рівновага системи”, в економіці ці терміни змінюють своє значення залежно від автора, моменту формування його позиції тощо [4, с. 285].

Характеризуючи одну з основних особливостей систем у фізиці, техніці, біології, економіці, поняття стійкості використовується з метою опису стабільності окремих характеристик досліджуваних структур або їх відносної незмінності [5]. Варто погодитись з Є.Ю. Кузькіним у загальному розумінні стабільності як здатності системи зберігати свою структуру і функціональні особливості під впливом внутрішніх чинників протягом певного часового періоду. Тоді як стійкість розглядається автором як здатність системи зберігати свою структуру і функціональні особливості, достатні для здійснення запланованої діяльності за різних параметрів зовнішнього середовища [6]. Прослідковується діалектичний зв'язок між поняттями стійкості і стабільності через залежність стійкості системи від її здатності реагувати на зовнішні впливи та від стабільності власне системи, рівень якої формують її внутрішні чинники [7, с. 21].

Не дивлячись на різноманіття трактувань дефініції “сталий розвиток”, найчастіше зустрічається його подання як гармонійного процесу, що забезпечує збалансоване економічне зростання на основі раціонального використання природно-ресурсного потенціалу та гарантує економічну безпеку з метою задоволення життєво необхідних потреб людини і суспільства в цілому [8].

У вітчизняній науковій літературі мають місце різні підходи до типізації стійкості щодо різноманітних економічних систем. Так, статична стійкість характеризує початковий та кінцевий

(проміжний) стан системи за допомогою статичних характеристик; динамічна стійкість оцінюється у процесі переходу системи від вихідного стану до кінцевого з врахуванням характеру зміни об'єкта протягом цього процесу [9]. Перераховуючи інші види стійкості (структурна і результуюча стійкість траєкторії, стійкість за початковим положенням, стійкість до зовнішніх збурень, стійкість інваріантної множини, стійкість аттрактора, або асимптотична стійкість та ін.), окремі дослідники [4, с. 285] вказують на неможливість застосування такої типізації стосовно стійкості господарюючих суб'єктів, які представляють собою складні системи, що об'єднують численні різномірні елементи та зв'язки, характеризуються поліфункціональністю, багатоваріантністю розвитку, полікритеріальністю оцінки їх властивостей й характеристик.

Інтегрована суть стійкості підприємства має прояв у економічній стійкості, що згідно узагальнення наукових підходів до встановлення її суті окремі дослідники [10, с. 106; 11, с. 100] поділяють на чотири основні напрями: по-перше, це ототожнення економічної стійкості системи з її динамічною рівновагою; по-друге, оцінка економічної стійкості виключно на основі аналізу фінансового стану; по-третє, врівноваження та інтегрування економічних, соціальних та екологічних цілей у межах сталого розвитку, що забезпечує передусім покращення якості життя; по-четверте, стійкий розвиток характеризується з точки зору економічного зростання (нарощування кількісних характеристик соціально-економічної системи).

Розвиток теорії сталості агропромислового виробництва як складної системи прослідковується у багатьох сучасних наукових працях, критичний аналіз та узагальнення яких дозволяє дати авторську характеристику цієї дефініції як встановлення еквівалентних співвідношень між сферами агропромислового виробництва (АПВ), в основу якого покладено ефективні інноваційно-інвестиційні механізми інтенсивного розширеного відтворення в межах допустимих соціально-екологічних норм. Досягнення таких параметрів стійкості можливе через своєчасне попередження внутрішніх та зовнішніх збурень в системі відтворення АПВ.

60-ті роки минулого століття позначились виникненням та виходом на домінуючі позиції у розумінні майбутнього людства ідей стійкості. Саме із прийняттям в 1962 р. резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Економічний розвиток та охорона природи» пов'язують початок зміни парадигми глобального розвитку. У 1972 р. на Стокгольмській конференції з навколишнього середовища представники 113 країн створили організацію для реалізації Програми ООН із захисту навколишнього середовища. З 1983 р. в межах ООН діє Всесвітня комісія з навколишнього середовища і розвитку, яка у 1987 р. визначила стійкий розвиток як такий, що «задовольняє потреби нинішнього покоління, не загрожуючи можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби» [12, с. 6].

Виникненню парадигми сталого розвитку передувала низка етапів, які справедливо названі: «споживацьким», що призвів до виснаження та деградації оточуючого природного середовища, «використання ресурсоруйнуючих технологій», коли надавався пріоритет економічному зиску, що нерідко було на шкоду агроресурсному потенціалу; «неадекватно-ціноутворюючий» з продукуванням невідповідності цін на ресурси з їх реальною вартістю; «глобально-диспропорційний», коли нерівномірний розвиток країн призвів до виснаження ресурсів в низькотехнологічних країнах на користь високорозвинених [13, с. 99].

Зарубіжні дослідники систематизували основні тенденції сучасного світу щодо екологізації підприємницької діяльності [12, с. 62]:

- збільшення кількості та ускладнення екологічних нормативів;
- зростання рівня відповідальності господарюючих суб'єктів за збереження і охорону навколишнього природного середовища;
- посилення тиску громадськості на підприємства-забруднювачі;
- усвідомлення та зацікавленість працівників у безпечних згідно екологічних стандартів умовах праці;
- розвиток мережі екологічних організацій та інститутів;
- дотримання екологічних вимог і нормативів та пов'язані з ними обмеження у міжнародній торгівлі
- зміни економічних механізмів, нормативів, оподаткування, що змушують переводити зовнішні витрати підприємства у внутрішні.

Прогресивна світова спільнота через різноманітні міжнародні організації переконує у необхідності усвідомлення сутності сталого розвитку з врахуванням природоохоронної складової у діяльності кожного господарюючого суб'єкта. За останні роки виникло чимало теорій і концепцій підпорядкування інтересів бізнесу основним принципам сталого розвитку. Концепція еко-ефективності, концепція чистого виробництва, теорія екологічної відповідальності, теорія попередження забруднення – лише окремі з них.

У споживацькому суспільстві принцип зростаючих потреб стимулює підприємців до здійснення природоохоронних заходів лише у випадках, коли це приносить відповідний зиск, що може бути виражений у збільшенні прибутку, скороченні витрат, нарощуванні капіталізації, зростанні прихильності клієнтів та створенні позитивного іміджу. В таких умовах роль держави полягає у

вдосконаленні екологічної політики, що спонукає аграрний бізнес до прагнення короткотермінових (традиційне аграрне виробництво) або довготермінових (органічне сільське господарство) перспектив розвитку, оскільки основною перешкодою до розвитку органічного виробництва у сільському господарстві різних за розвитком країн Е.Н. Рід називає економічну неспроможність сільгосптоваровиробників [14]. Адже традиційно підприємства, що використовують природні ресурси, намагаються мінімізувати витрати на охорону навколишнього середовища, тоді як запровадження системи природоохоронних заходів передбачає оптимізацію масштабів господарської діяльності.

Екологічна складова сталого розвитку економіки передбачає як системний підхід до охорони природного середовища в процесі господарювання сільськогосподарських підприємств, так і реалізацію можливостей нових органічних технологій виробництва і переробки продукції. Тим більше, що "традиції ведення сільськогосподарського виробництва у згоді з природою мають у нашій країні глибокі корені", стверджує Н.Х. Грабак. Вчений датує зародження принципів відновлювального землеробства з використанням природних механізмів збереження та відновлення родючості ґрунтів на теренах трипільської цивілізації V-III тисячоліттям до н.е. [15, с. 130].

Законом України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" встановлені принципи виробництва, зберігання та реалізації органічної продукції [16]:

- забезпечення збереження та відтворення родючості, стійкості та біологічного розмаїття ґрунтів методами, які оптимізують їх біологічну активність, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин для рослин;
- мінімізація використання невідновлюваних та зовнішніх ресурсів;
- переробка відходів та супутніх продуктів сільськогосподарського походження для подальшого використання у виробництві продукції;
- спеціалізація сільськогосподарського виробництва з врахуванням місцевого або регіонального екологічного стану території;
- охорона здоров'я тварин шляхом заохочення природного імунного захисту, відбору відповідних порід;
- впровадження превентивних заходів охорони рослин;
- оновлення породного складу тварин з врахуванням ступеня їх адаптації до місцевих умов, життєздатності та стійкості до хвороб;
- дотримання високого рівня благополуччя тварин задля задоволення потреб кожного виду;
- виробництво органічної продукції тваринництва з тварин, вирощених за повним циклом органічного виробництва;
- використання виключно органічних кормів;
- виключення використання штучно виведених поліплоїдних тварин;
- збереження біологічного розмаїття природних водних екологічних систем, їх охорона при виробництві продукції рибальства.

В сучасних умовах конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств може забезпечуватись, в тому числі на основі використання унікальних природно-кліматичних умов регіонів України з метою виробництва органічної продукції. Для цього необхідно залучення значних інвестиційних ресурсів, напрацювання досвіду ведення органічного сільського господарства та його інформаційно-консультаційного забезпечення, налагодження технологічного ланцюга виробництва екологічних продуктів харчування.

Висновки з проведеного дослідження. Сталість агропромислового виробництва характеризується еквівалентними співвідношеннями між сферами АПВ, в основу яких покладено ефективні інноваційно-інвестиційні механізми інтенсивного розширеного відтворення в межах допустимих соціально-екологічних норм. Формування органічного сектору АПВ повинно відбуватись на основі раціонального природокористування та ресурсовикористання з врахуванням умов навколишнього природного середовища, необхідності поглиблення теорії сталого розвитку, підвищення регулюючої ролі держави та інституціонального розвитку.

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції з врахуванням традицій, психології може стати потужним альтернативним напрямом аграрного виробництва, що при одночасному функціонуванні індустріального виробництва забезпечить сучасні потреби населення та закладе підвалини переходу на нові технології майбутнього.

Література

1. Meadows Donella H. and others. The Limits to Growth / Donella H. Meadows. – New York, 1989. – 208 pp.
2. Michael E. Porter. Green and Competitive: Ending the Stalemate / Michael E., Porter, Claas Van der Linde. // Harvard Business Review on Business and Environment. Reprint 95507. Originally published in the Harvard Business Review. – 1995. – 45 pp.
3. Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку / О. Попова // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 73-84.

4. Фещур Р.В. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису / Р.В. Фещур, Х.С. Баранівська // Проблеми економіки та управління : [збірник наукових праць] ; відповідальний редактор Й.М. Петрович. – Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2010. – С. 284-290.
5. Управление риском. Риск, устойчивое развитие, синергетика / В.А. Владимиров, Г.Г. Малинецкий, А.В. Подлазов и др. – М. : Наука, 2000. – 432 с.
6. Кузькін Є.Ю. Обґрунтування взаємозв'язку стійкості та стабільності економічних систем промислових підприємств у контексті їх адаптації до зовнішнього середовища / Є.Ю. Кузькін // Коммунальное хозяйство городов. – 2010. – № 92. – С. 240-244.
7. Калетнік Г. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави / Г. Калетнік, С. Козловський, В. Козловський // Економіка України. – 2012. – № 7. – С. 16-25.
8. Корнійчук Л. Теоретичні основи реалізації концепції стійкого розвитку / Л. Корнійчук // Економіка України. – 2010. – № 2 (579). – С. 72-83.
9. Ткаченко С.М. Сутність економічної стійкості підприємств та її складові [Електронний ресурс] / С.М. Ткаченко // Ефективна економіка. – 2011. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1350>.
10. Козловський С.В. Теоретико-методологічні підходи визначення стійкості економічних систем / С.В. Козловський, В.В. Семененко, Р.Ю. Шевчук // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 4 (70). – С. 106-111.
11. Андрійчук О.П. Управління економічною стійкістю підприємства / О.П. Андрійчук, С.А. Бурій // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 1. – С. 100-102.
12. Yuill J. Sustainable Development and International Business: Russian-Canadian SME Partnerships / J. Yuill, M. Janovitch, D. Patton. – Calgary: WRI, 2001. – 169 p.
13. Пустуев Л.А. Инновационно-мотивационные составляющие экономического механизма устойчивого развития аграрных хозяйств и сельских территорий: теоретико-методологический аспект / Л.А. Пустуев, А.С. Падерин, Т.Ю. Дегтярева // Аграрный вестник Урала. – 2011. – № 5 (84). – С. 99-100.
14. Рид Э.Н. Экология и устойчивость агропроизводства / Эндрю Н. Рид // Экономика сельского хозяйства России. – 1999. – № 12. – С. 32-34.
15. Грабак Н.Х. Виробництво екологічно чистих продуктів харчування – найперспективніший напрям агропромислового комплексу України / Н.Х. Грабак // Наукові праці : Науково-методичний журнал. Т. 206. Вип. 194. Екологія / ред. Л. П. Клименко [та ін.]. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 126-131.
16. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» // Урядовий кур'єр. – 17 жовтня 2013 року. – №190. – С. 9-12.

References

1. Meadows, D. H. and others (1989), "The Limits to Growth", New York.
2. Michael, E., Porter and Claas Van der Linde (1995), "Green and Competitive: Ending the Stalemate". Harvard Business Review on Business and Environment. Reprint 95507. Originally published in the Harvard Business Review.
3. Popova, O. (2012), "Agrosphere: socioeconomic content and principles of sustainable development", *Ekonomika Ukrainy*, no. 5, pp. 73-84.
4. Feshchur, R.V. and Baranivska, H.S. (2010), "The economic stability of the enterprise – becoming the conceptual basis", *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, pp. 248-290.
5. Vladimirov, V.A., Malinetskiy, G.G., Podlazov, A.V. and others (2000), *Upravlenie riskom. Risk, ustoychivoe razvitie, sinerhetika* [Risk Management. Risk, sustainable development, synergetic], Science, Moscow, Russia, 432 p.
6. Kuzkin, E.Yu. (2010), "Justification relationship stability and economic stability of industrial enterprises in the context of their adaptation to the environment", *Kommunalnoe khozyaystvo gorodov*, no. 92, pp. 240-244.
7. Kaletnik, H., Kozlovskiy, S. and Kozlovskiy, V. (2012), "The stability of the economy as a factor of security and national development", *Ekonomika Ukrainy*, no. 7, pp. 16-25.
8. Kornichuk, I. (2010), "Theoretical foundations of implementing the concept of sustainable development", *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (579), pp. 72-83.
9. Tkachenko, S.M. (2011), "The essence of economic viability and its components", available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1350>.
10. Kozlovskiy, S.V., Semenenko, R.Yu. and Shevchuk, R.Yu. (2012), "Theoretical and methodological approaches to determining the stability of economic systems", *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*, no. 4 (70), pp. 106-111.
11. Andriichuk, O.P. and Buryi, S.A. (2011), "Management of economic stability of the enterprise", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 6, vol. 1, pp. 100-102.
12. Yuill, J., Janovitch, M. and Patton, D. (2001), *Sustainable Development and International Business: Russian-Canadian SME Partnerships*, WRI, Calgary.
13. Pustuev, L.A., Paderin, A.S. and Degtyareva, T.Yu. (2011), "Innovation and motivational components of economic mechanism for sustainable development of agricultural farms and rural areas: theoretical and methodological aspect", *Ahrarnyy vestnik Urala*, no. 5 (84), pp. 99-100.
14. Rid, E.N. (1999), "Ecology and sustainability of agricultural production", *Ekonomika selskoho khozyaistva Rossii*, no. 12, pp. 32-34.
15. Hrabak, N.Kh. (2012), "Production of organic foods – the most promising direction of agriculture of Ukraine", *Naukovi pratsi*, pp. 126-131.
16. Zakon Ukrainy "Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii ta syrovyny" [The Law of Ukraine "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials"], (2013, october 17), *Uryadovyi kurer*, pp. 9-12.